Sociologisk litteraturforskning

MOT GRUNDSATSEN att forskningen bör beakta en litterär författares sociala och politiska idéer och skildra honom mot bakgrunden av den samhälleliga och ideologiska miljön har ingen något att invända; det är en princip som sedan länge självfallet tillämpas inom litteraturhistorien. Det är påståendet att litteraturen kan och skall förklaras utifrån dylika sociala synpunkter som är ohållbart. Därmed bestrids inte att en del allmänna kausalsammanhang här föreligger, ofta av så uppenbar art att någon egentlig undersökning inte behövs för att fastställa dem. Att riddarromanen blott kan förstås med hänsyn till feodalismen eller att den borgerliga realismen betingades av en mot denna svarande social ordning framgår redan av de litterära beteckningarna. Men först då det gäller att gå längre blir frågan intressant, och då inställer sig också svårigheterna. I många fall är den individuella faktorn så dominerande att det sociala perspektivet inte lämnar nämnvärda bidrag till förklaringen, i andra fall är det icke möjligt att komma längre än till hypoteser, som undanfrar sig diskussion och bevisning och därför faller utanför vetenskapen.

Det metodiska problemet har klart ställts av docent Örjan Lindberger i en uppsats i "Ord och bild" 1944. "Likaväl som man inom statsvetenskapen aktar sig för att påstå något om sambandet mellan tillhörighet till en viss samhällsgrupp och politisk åskådning utan att första en statistisk analys av ett omfattande material, lika litet kan man inom litteraturhistorien bevisa något om samhandet mellan sociala företeelser och litterärt skapande utan en motsvarande procedur." Som utgångspunkt för sociologisk litteraturforskning aynes denna sats oemotsäglig. I vad mån är det möjligt att tillämpa den?

Statsvetenskapen, som här åberopas, kan endast i begränsad utsträckning fastställa de sammanhang som ur dess synpunkt är väsentliga. För äldre tider, då hjälpmedel ej finns i politiska val eller i varje fall inte i ordentlig valstatistik, låter det sig inte göra att få fram klara korrelationer mellan idéer och sociala grupper. Så mycket är i varje fall ostridigt att inte gär an att ur vår tids situation dra slutsatser rörande dylika samband under äldre tid; radikala teorier, som nu kan vissas vara representativa för de fattigare folkgrupperna, var i många fall för etthundra eller etthundrafemtio år sedan avskydda av dessa, ty de levde på ett helt annat sätt än borgerliga medlemsgrupper under idylltande av traditionella åskådningar. Endast i de länder där politiska val med vidsträckt rösträtt funnits under längre tid är det möjligt att få fram bestämda samband mellan åsikter å ena sidan, politisk-social situation och grupp- eller klasstillhörighet å den andra.

För den på litteratur inriktade forskningen är likväl problemet ojämförligt mycket svårare. De tekniska förhållanden som är avgörande för litteraturens spridning har förändrats i så hög grad att de sammanställningar för århundraden eller årtusenden som icke sällan görs redan av detta skäl förlorar bevisvärde. Det är tillräckligt att peka på bokframställningens, läskunnighetens och bokprisernas utveckling. Till och med för de senaste århundradena gör denna utveckling jämförelser svåra eller omöjliga.

Viktigare är dock en annan omständighet. Litteraturhistorikerns tar och måste i stort sett ta hänsyn endast till böcker som vunnit stor bemärkelse antingen på grund av att de brutit nya vägar för litteraturen eller därför att de fortfarande anses läsvärda och betydande. I de sociologiska försöken följa i stort sett samma princip; det är s. k. klassiska arbeten som man vill inställa i ett sociologiskt sammanhang. Att härmed en oerhörd felkälla uppstår .då det gäller att klargöra litteraturformernas sociala förankring under ett visst skede, är uppenbart. Det kan också hävdas att själva urvalet ur en viss synpunkt innebär ett underkännande av de sociologiska metodernas användbarhet. I förgrunden står böcker som fortfarande läses eller i varje fall anses läsvärda. Dessa böcker har under lång tid, i några fall ända sedan antiken, bibehållit sin betydelse. Att deras sociala tidsbundenhet under sådana förhållanden skulle vara stark är i hög grad osannolikt. Härpå kan möjligen svaras att det socialt bestämda innehållet var viktigt då boken skrevs, men sedan fått vika för andra egenskaper. Men just detta svarar vid handen att den estetiska faktorn — eller vad man nu vill kalla den — är och redan från början var den avgörande och att bokens påstådda anknytning till en social situation är en relativt likgiltig sak. Det kan också svaras att en rad litterära produkter gått upp och ned i fråga om popularitet och att kurvan svarar mot sociala situationer. I vissa fall, t. ex. i fråga om Shakespeare-dramer, kan plausibla skäl anföras för detta, men i det hela är vissa verks förmåga att längsta skilda tider och miljöer ostridig. Och detta gäller, helt naturligt, främst böcker kring allmänmänskliga, dvs. av det tillfälliga samhällslaget eller av författarens och läsarens sociala miljö oberoende problem. Den centrala lyriken är det mest påtagliga exemplet. Uppfattningen om kärleken och döden har, framhåller de sociologiskt intresserade med iver, förvandlats i samband med samhällsutvecklingen. Det är riktigt, men grundtanken i resonemanget faller på det enkla faktum att dikter om kärleken och döden kan behålla sin friskhet från kultur till kultur, från århundrade till århundrade.

Den minimifordran som måste ställas på sociologiska litteraturanalyser av mera ingående art är att upplysningar ges om de behandlade författarnas publik. Hur många läste boken, inom vilka samhällsgrupper listes den? För något äldre tid är det i regel omöjligt att få svar på de frågorna. De försök som har gjorts i flera länder har givit ytterst torftiga resultat. Det lilla man vet ligger det nära till hands att vantolka. En av de mest kända författarna på området, engelskan Q. D. Leavis (Fiction and the reading public), gör gällande att folk förr i tiden läste mera förstklassig litteratur än nu. Hon stödjer detta med hänvisningar till memoarer och andra aktstycken, som tyder på stort intresse för god litteratur under äldre tid, och med erinringar om att bestsellers i vår tid ofta är dåliga och att de främsta engelska författarna har en liten publik. Intet i denna bevisföring ger likväl skäl att anta någon annan förändring än att den publik som är läskunnig och läser blivit ofantligt mycket större och att i samband härmed läsekretsen för förströsellitteratur vidgats. Ofta kan ett bestämt faktum fastställas utan att det är möjligt att härav dra några slutsatser av intresse. Bruford (Germany in the eighteenth century: the social background of the literary revival) visar att omkring år 1800 berömda böcker kom ut i vida större upplagor i England än i Tyskland, men han kan inte klargöra om detta berodde på folkens olika levnadsstandard, på skillnaderna i politisk ordning (Storbritannien enhet respektive Tysklands splittring) eller på något annat. Böckernas upplagor är i dylika sammanhang inte ensamt utslagsgivande. Detektivromanens historiker, Haycroft, har nyligen påpekat att denna för vår tid speciella genre ur upplagesynpunkt förefer ett egenartat drag; det ligger ingen prestige i ägandet av detektivromaner; dessa läses därför i stor omfattning utan att inköpas; man utlånar de såsom i USA och England spridda privata länbiblioteken.

En sociologisk forskning som är inriktad på säkra resultat mer än på sensationella hypoteser bör emellertid i studiet av skilda författares och litteraturformers publik se en huvuduppgift. För äldre tid är svårigheterna i många fall oöverkomliga, men vår egen tid erbjuder här ett stort och tacksamt arbetsfält. En sådan forskning kan likväl bli verkligt givande endast om den söker ge en allsidig bild av den litterära marknaden, om den tar hänsyn till de dåliga författarna likaväl som till de goda. Då Stig Ahlgren för några år sedan påpekade att Leonard Strömberg sannolikt är senare tids mest läste svenske författare fick ett skarpt ljus över det tvivelaktiga i den forskning som med uppmärksammande blott av den litterära eliten tror sig kunna utreda litteraturens sociologi. I åtminstone ett amerikanskt arbete (Gray and Munroe, The reading interests and habits of adults) har ett omfattande försök gjorts i denna genre. Boken bevisar bland annat att könsskillnaden starkt framträder i läsningen: män ren läser tidningar, medan kvinnorna läser böcker, och bestsellerlitteraturen har sin läsekrets främst bland kvinnor, som genom barnantalets minskning, hushållsarbetets rationalisering och den stegrade arbetslösheten inom vissa socialgrupper fått en lång fritid.

Den sociologiska metodens begränsning beror naturligtvis främst på att faktorer som inte kan gripas genom denna metod är centrala för litteraturen. Tidigare var det vanligt att inom den s. k. sociala antropologin hävda att vissa nationers eller rasers frammarsch i förhållande till andra berodde dels på framstående egenskaper, dels på av lägre klimat och dyliket betingade omständigheter. Den amerikanske forskaren Boas har mer än någon annan medverkat till att slå sönder denna föreställningar. Han underströk framför allt att en eller flera uppfinningar kunde ge ett försprång på århundraden och att dylika uppfinningar ur de förut anlagda metodernas synpunkt kunde vara rena tillfälligheter. Såsom Boas betrakta tar uppfinningarna måste man inom litteraturhistorien betrakta de stora författarna. Ett geni kan själv och genom sina efterföljare åstadkomma en litterär blomstringsperiod. Den engelska litteraturens rikedom under Elisabet eller fram trändandet av en rad stora norska författare i slutet av 1800-talet behöver icke bero på en social situation. "Orsaken" kan vara en tillfällighet likaväl som att" ruletthkulan tio gånger i rad stannar på rött: dvs. utifrån sociologiska eller andra litteraturhistoriska metoder kan fenomenet alls inte förklaras.

Den engelske idéhistorikern Leslie Stephen — framstående lika mycket genom järdom, kritisk skärpa och intelligent överblick — ägnade sitt sista arbete åt förhållandet mellan litteraturen och samhället i England under 1700-talet. Han blev, det framgår med all tydlighet, under arbetets gång alltmer skeptisk mot tanken att litteraturen i detalj skulle kunna sociologiskt förklaras. Litteraturen intar, aktiver han, en så pass begränsad plats i ett folks liv att den inte kan tjäna som utgångspunkt för en mer långtgående sociologisk undersökning. Under alla tider är den grupp som läser högklassiga böcker ytterst begränsad, och det är i varje fall blott denna grupp vars karaktäristiska egenskaper kommer fram i den stora litteraturen. Med publikens utvidgning följer, likaväl som med trosföreställningarnas växling, vissa förändringar i litteraturen; längre i generalfasioner vill inte Stephen gå. Denna anspråkslöshet, praktiskt realiserad genom inriktning på konkreta studier, synes vara en förutsättning för att den sociologiska metoden skall stanna inom vetenskapens rämärken och inte bli ett fält för roliga och tvivelaktiga spekulationer.

Herbert Tingsten

(Föregående artiklar i denna nu avslutade serie var införda i Dagens Nyheter (A-uppl.) den 4, 7 och 9 maj.

Detalj av målning av Cimabue

Direkt kontakt med de italienska mästarna ger

1400-talsverket

BOKEN OM MÅLARKONSTEN

av Cennino Cennini

"Oavsett det förtjusande språket, på en gång friskt, exakt och nivit, och bortsett från de roliga kulturhistoriska inblickar man här och där får, bereder boken det slags nöje som man kan erfara vid vandringen genom en gammaldags verkstad . . .

En handbok med charm."

Knut Jaensson i D. N.

8: 50, inb. 11: 50

BONNIERS

Alla vill läsa

Viktor Kravtjenko

JAG VALDE FRIHETEN

Boken gör ett överväldigande intryck på läsaren.

"En initierad och självupplevd skildring av den fasansfyllda terror och skräck, som råder bakom den ryska järnridån."

Knut Bolander i Sv. Dagbl.

"En skarp anklagelse mot det komonistiska systemet . . . fascinerande."

Alarik Roos i St.-T.

20:e tusendet nu ute

Stort format. 456 sidor. 12:—, inb. 16:50.

NATUR och KULTUR

DAGENS NYHETER utkommer *icke* Kristi Him.-f. dag torsdagen den 15 maj

Finlands skilsmässa från Sverige

EINAR W. JUVA: Finlands väg från Nystad till Fredrikshamn. 1721—1809.

Norstedts. Pris 10 kr.

PROFESSOR JUVAS BOK har i flera avseenden samma tema som dr Vilhelm La Cours "Mellem brødre", Finlands emancipation ur den gamla svenska riksgemenskapen uppvisar nämligen många parallelier till Norges avsöndring ur den danska helstaten. Upplösningen följde i bägge fallen genom yttre maktbud utan att folken målmedvetet eftersträvade någon skilsmässa. Men såväl i östra som i västra Norden avslojades under katastrofen djupa rämnor, som uppstått under årens lopp och nu vidgades till breda klyftor. Både Norge och Finland förenades därvid med främmande stater, och båda sökte i denna nya situation trygga sin fria ställa genom att bygga på sina traditioner, Norge under anknytning till sin medeltida självständighet, Finland på grundval av 1800 berömda böcker kom ut i vida större upplagor i England än i Tyskland, men han kan inte klargöra om detta berodde på folkens olika levnadsstandard, på skillnaderna i politisk ordning (Storbritannien enhet respektive Tysklands splittring) eller på något annat. Böckernas upplagor är i dylika sammanhang inte ensamt utslagsgivande. Detektivromanens historiker, Haycroft, har nyligen påpekat att denna för vår tid speciella genre ur upplagesynpunkt förefer ett egenartat drag; det ligger ingen prestige i ägandet av detektivromaner; dessa läses därför i stor omfattning utan att inköpas; man utlånar de såsom i USA och England spridda privata länbiblioteken.

En sociologisk forskning som är inriktad på säkra resultat mer än på sensationella hypoteser bör emellertid i studiet av skilda författares och litteraturformers publik se en huvuduppgift. För äldre tid är svårigheterna i många fall oöverkomliga, men vår egen tid erbjuder här ett stort och tacksamt arbetsfält. En sådan forskning kan likväl bli verkligt givande endast om den söker ge en allsidig bild av den litterära marknaden, om den tar hänsyn till de dåliga författarna likaväl som till de goda. Då Stig Ahlgren för några år sedan påpekade att Leonard Strömberg sannolikt är senare tids mest läste svenske författare fick ett skarpt ljus över det tvivelaktiga i den forskning som med uppmärksammande blott av den litterära eliten tror sig kunna utreda litteraturens sociologi. I åtminstone ett amerikanskt arbete (Gray and Munroe, The reading interests and habits of adults) har ett omfattande försök gjorts i denna genre. Boken bevisar bland annat att könsskillnaden starkt framträder i läsningen: män ren läser tidningar, medan kvinnorna läser böcker, och bestsellerlitteraturen har sin läsekrets främst bland kvinnor, som genom barnantalets minskning, hushållsarbetets rationalisering och den stegrade arbetslösheten inom vissa socialgrupper fått en lång fritid.

Den sociologiska metodens begränsning beror naturligtvis främst på att faktorer som inte kan gripas genom denna metod är centrala för litteraturen. Tidigare var det vanligt att inom den s. k. sociala antropologin hävda att vissa nationers eller rasers framsmarsch i förhållande till andra berodde dels på framstående egenskaper, dels på av lägre klimat och dyliket betingade omständigheter. Den amerikanske forskaren Boas har mer än någon annan medverkat till att slå sönder denna föreställningar. Han underströk framför allt att en eller flera uppfinningar kunde ge ett försprång på århundraden och att dylika uppfinningar ur de förut anlagda metodernas synpunkt kunde vara rena tillfälligheter. Såsom Boas betrakta

Priestley startar ny English Journey i höst

J. B. Priestley, flankerad av sina döttr ar, arkitekt Barbara (till vänster) och medetecknar dan Sylvia.

Med två sista rödklädda döttrar anlände J. B. Priestley till Centralen på måndagen efter att ha tagit "Saga" till Göteborg och dagtaget vidare till Stockholm. På tisdagen gör alla tre på Nya tentern för att se "Alltsedan paradiset". Nog måste de väl bli både nunstra och högna inför Gavles tolkning.

— I fjol såg jag egna pjäser i en rad olika länder, berättar mr Priestley, ofta på språk som jag inte förstod ett ord av. I Prag gav man aklunda "They came to a city", och jag tror att det var en utmärkt föreställning. Samma pjäs gavs för övrigt i Bern och i Basel. Men det bästa jag såg var wienarnas framställning av "Time and the Conways". Nu ska det bli väldigt roligt att se vad svenskarna gör av "Paradiset".

För resten tycks det bli Priestleys egen höst i Norden detta år. "Paradiset" blir öppningsprogrammet på Det Kongelige. I Norge har Lillebil Ibsen så smått börjat sätta sig in i Irma Christensens roll, och i Göteborg kommer pjäsen upp på studion. Just nu har mr Priestley ferier. Han har avslutat en pjäs, "The Linden tree", som handlar om motsättningar mellan båda generationer, vilken han själv är nöjd med. Och i höst sätter han i gång med en sociologisk bok.

— Det blir en fortsättning om man så vill på "English Journey", som kom för 15 år sedan, berättar han. Jag gjorde en resa över landet och såg hur folk hade det. De arbetslösa var många, och de slumlottade led svårt av undernäring. Nu är ju det mesta förändrat, någon arbetslöshet har vi inte alls, och undernäringen är utmärkande för samtliga klasser, medan mr gör allt man kan för de fattiga barn. Jag tror fullt och fast på regeringens åtgärder, som ni kanske vet, säger mr Priestley. Nu vill jag med egna ögon se hur systemet fungerar ute i landet, och därför ger jag mig ut på en engelsk resa nummer två, som går ungefär till samma platser som senast.

Sverigebesöket varar en vecka, och de båda unga damerna hoppas kunna åka några nyttiga ting under den tiden. Barbara, som ska bli arkitekt, ämnar se så många svenska skolor och våningar hon någonsin hinner, medan Sylvia, som ska bli modeteckenerska, hyser ett livligt intresse för svensk hemslöjd och konsthantverk.

— Jag hoppas de snart kan försörja mig, säger deras fader förvintsutsfullt. Nu har jag ju försörjt dem så länge.

I juli ska mr Priestley alita som ordförande vid UNESCOS teaterkonferens i Paris. Han är själv den ivrigaste förespråkaren för en internationell teatercentral, där de olika länderna kan utbyta informationer om exempelvis tekniska spörsmål.

Revisor vill ta upp Unmanaffären igen

"Unmanaffären" bör tas upp till förnyad granskning och omprövning, framhåller artisten Frans Gustaf Unmans förmyndare, studierektor Magnus Billing, i skrivelse till regeringen. Redan i fjol sommas gjordes en hemställan härom. Nu har revisor Billing kompletterat den med en utredning av två auktiserade revisorer och en f. d. bankombudsman.

Av denna nya utredning framgår, säger revisor Billing, att JK vid sin utredning inte tillämpat allmänt vedertagna bokföringsprinciper. JK-utredningen måste underkännas, då den i vissa delar icke är något sanningsbevis. Först torde man behöva utreda hur stor del av Unmans tillgångar som försvunnit och på vilket sätt detta ägt rum innan tiden är mogen att underställa "Unmandaffären" den juridiska sakkunskapens prövning, säger hr Billing.

En realistisk och samtidigt suggestiv skildring av

Stig Dagerman

TYSK HÖST

5:75 under utsändning.

NORSTEDTS

Kortare väntan på rikssamtal – 09 kan dröja

Enstaka trafikstopp som det häromdagen kan man aldrig komma ifrån när det gäller rikstrafik, framhåller trafikinspektör Torsten Schön på Stockholms telefonstation. Det behövs bara att ett tjänkott bryter en kabel eller ett tillfälligt strömavbrott, så kan 100-tals riksledningar bli satta ur funktion.

Lyckligtvis hör dylika olyckor till undantagen. Vanligtvis flyter trafiken lugnt och betydligt snabbare än för bara ett år sedan. I första hand beror detta på det stora antalet nya riksledningar. Enbart under detta år har ett 80-tal inkopplats. Det är huvudsakligen stationer väster ut som fått utökning, främst Göteborg, dit man kopplat inte mindre än 20 nya ledningar, men även Orebro, Borås, Halmstad, Uddevalla. Söder ut har avbrottet på utlandskabeln tvingat fram ett mindre antal nya ledningar till Malmö, vilka varit till stor nytta just nu, då grönsaksmässongen i Skåne står i sitt flor.

Väntetiderna för riksamtalen har gått ner avsevärt. På t. ex. Göteborg, där vi i fjol tämligen regelbundet hade väntetider på en till två timmar, kan man nu få fram samtalen på en halvtimme, och för övrigt ännu fortare, om man väljer rätt tidpunkt för sina samtal. Tyvärr är "snedbelastningen" ännu stor, d. v. s. beställningarna blir onormalt koncentrerade till ett fåtal morgontimmar. Med jämnare fördelning på dagens alla timmar (mellan 9 och 17) skulle man kunna expediera Göteborgssamtalen på en kvart. Kortare tid törs man inte lova f. n. med hänsyn till svårigheten att transportera beställningskorten från centralbefällningen till expeditionsplatserna.

— Det är tacknämligt, konstaterar hr Schön vidare, att antalet förfrågningar och påminnelser minskat, dock med ett stort undantag, nämligen för utlandstrafiken. Här frågas det alldeles för mycket, och våra stackars utlandstelefonister har svårt hålla trafiken i gång för alla förfrågningar. Särskilt när det gäller samtal till de krigshärjade länderna är det inte möjligt att hålla den standard man är van vid för inlandssamtalen, och därät är nog intet att göra på lång tid.

— Det klagas på sina håll över lång väntan på svar från 09, och det är riktigt att det kan vara besvärligt för vissa nummerserier. De automatiska trafikväxlarna fram till 09 är överbelastade. Utökning är beställd, men leveransen dröjer minst till över sommaren.

Svensk delegation far till Berlin

Den svenska handelsdelegationen till Berlin med legationsrådet Eag i spetsen flög kl. 9.25 på måndagen från Bromma med en av Abas DC-3:or. Delegationen skall bl. a. träffa uppgörelse om handeln mellan Sverige och östra zonen i Tyskland.

SANDBERGS BOKDISK

Säkra sommarens semesterläsning

genom att deltaga i

SANDBERGS SOMMARCIRKEL

Ni får välja 10 av dessa utvalda böcker och byta dem så fort Ni vill.

Ahlin, Fångnas glädje
Baum, Inteckning i livet
Bowen, Alskaren som v r demon
Brix, Så snabbt det ljusa sommarn svann
Gallegos, Doña Bárbara
Hardy, Borgmästaren i Casterbridge
Hopley, Natten har tusen ögon
Jacobs, Susan Crowther
Koestler, Ljuvar om natten
Kravtjenko, Jag valde friheten
MacDonald, Agget och jag
Mauriac, Ormboet
Milne, Vem kunna?
Priestley, Ljusan dag
Saki, Det fyrkantiga ägget
Schnëur, Dojejrs sång
Thomas, Glöm denna natt
Waltari, Sinuhe, egyptiern
Zweig, Balzac

Pris Kr. 12: 50

Bokbyte kan även ske per post med tillägg av portokostnad 30 öre per bok.

SANDBERGS bokhandel

Sturegatan 8. Tel. Namnanrop.

© Tingstensamlingen Publicerad med tillåtelse av Dagens Nyheter AB.